

Biblioteka
NASLIJEDE

TIM *press*

Biblioteka

NASLIJEDE

JACQUES LE GOFF

Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?

Naslov izvornika

Faut-il vraiment découper l'histoire en tranches?

© Editions du Seuil, 2014

Collection La Librairie du XXIe siècle,

sous la direction de Maurice Olender

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-05-6

Jacques Le Goff

Treba li povijest
zaista dijeliti
na razdoblja?

S francuskoga prevela
Gordana V. Popović

Stručna redakcija
Hrvoje Gračanin

Zagreb, 2015.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	9
Stare periodizacije	13
Kasna pojava srednjega vijeka	21
Povijest, obrazovanje, periodi	29
Rođenje renesanse	39
Renesansa danas	51
Srednji vijek postaje „mračno doba“	63
Dugi srednji vijek	79
Periodizacija i globalizacija	105
Izabrana bibliografija	109
Zahvale	119
O autoru	121

Predgovor

Naslov pred čitateljem nije ni teza ni sinteza, već rezultat dugotrajnog istraživanja, razmišljanja o povijesti, o razdobljima povijesti Zapada, u sklopu kojih se srednjim vijekom bavim od 1950. Bilo je to vrijeme nakon moje diplome, na kojoj je stručnim vijećem predsjedao Fernand Braudel, a povijest srednjega vijeka predavao mi je Maurice Lombard.

Riječ je dakle o djelu koje dugo nosim u sebi, prožetu mislima koje mi leže na srcu i koje sam dosad na različite načine na više mjesta obradio¹.

Povijest se, kao i vrijeme koje joj je građa, prije svega doima kao kontinuitet. Ali nju čine i promjene. Stručnjaci su dugo tražili način da te promjene utanače i odrede dijeleći taj kontinuitet na odjeljke koje smo najprije nazivali „dobima“, a potom „razdobljima“ povijesti.

Napisana 2013., u vrijeme kad su se svakodnevne posljedice „globalizacije“ sve snažnije osjećale, ova knjiga-pregled obuhvaća različite načine poimanja periodizacije: kontinuitete, prekide, načine mišljenja i pamćenja povijesti.

Međutim, proučavanje tih različitih vrsta periodizacije omogućuje, rekao bih, uvid u ono što bismo mogli nazvati „dugim srednjim vijekom“, posebice promotrimo li istodobno značenja

---

¹ Vidi, primjerice, zbirku razgovora i različitih članaka najprije objavljenih u časopisu *L'Histoire* između 1980. i 2004.; ponovno objavljenih pod naslovom *Un long Moyen Âge*, Tallandier, Pariz, 2004., pon. izd. Hachette, „Pluriel“, 2010.

koja su se od 19. stoljeća pripisivala „renesansi“ i središnjem mjestu te „renesanse“.

Drugim riječima, proučavajući općenito pitanje prelaska iz jednog razdoblja u drugo, posebno propitujem jedan poseban slučaj: takozvanu novinu „renesanse“ i njezin odnos prema srednjem vijeku. Knjiga tako iznosi glavna obilježja dugoga zapadnog srednjovjekovlja koje bi moglo obuhvaćati razdoblje od kasne antike (od 3. do 7. stoljeća) do sredine 18. stoljeća.

U izlaganju ne ispuštam iz vida činjenicu da je otad na djelu globalizacija povijesti. Sadašnjost i budućnost podvrgavaju svaki odjeljak historiografije ponovnom propitivanju sustava periodizacije. Tom nezaobilaznom zadatku želio bi odgovoriti i istraživački tekst pred čitateljem.²

Iako je „središnje mjesto“ koje se pripisuje „renesansi“ osnovna tema mog teksta, u želji za promjenom povijesno nerijetko odveć suženog sagledavanja srednjega vijeka, kojemu sam sa strašću posvetio svoj život istraživača, pitanja koja se postavljaju odnose se uglavnom na samo poimanje povijesti u „periodima“.

Jer valja vidjeti je li povijest jedna i kontinuirana ili se dijeli na odjeljke. Ili pak: treba li se povijest zaista dijeliti na razdoblja?

Rasvjetljujući ta pitanja historiografije, knjiga želi, makar skromno, dati svoj doprinos novom promišljanju povezanom s globaliziranim poviješću.

---

² Bibliografija na kraju knjige potiče na daljnje čitanje i istraživanje pitanja kojih smo se ovdje jedva dotaknuli.

Uvod

Jedan od ključnih problema čovječanstva, koji se pojavio samim njegovim rođenjem, bio je kako ovladati zemaljskim vremenom. Kalendar su omogućili organizaciju svakodnevnog života jer su gotovo uvijek povezani s poretkom prirode, s dvjema temeljnim referentnim točkama – sa Suncem i Mjesecom. Ali kalendar općenito određuju cikličko i godišnje vrijeme i nisu primjereni za promišljanje vremena u duljim razdobljima. No ako čovječanstvo još ne može izvjesno predvidjeti budućnost, važno mu je ovladati svojom dugom prošalošću.

Da bismo je ustrojili, posezali smo za različitim pojmovima: govorilo se o „dobima“, „epohama“, „ciklusima“. Ali meni se čini najprimjerenijim govoriti o „periodima“. Riječ „period“ potječe od grčke riječi *períodos*¹ koja označuje kružnu putanju. Pojam je između 14. i 18. stoljeća poprimio značenje „protoka vremena“ ili „doba“. U 20. stoljeću skovana je izvedenica „periodizacija“.

Pojam „periodizacija“ bit će nit vodilja ovoga teksta. On označuje ljudski pristup vremenu i naznačuje da njegovo

1 R. Valéry i O. Dumoulin (ur.), *Périodes. La construction du temps historique. Actes du Ve colloque d'Histoire au présent*, Pariz, l'EHESS, 1991., J. Leduc, „Période, périodisation“ u Chr. Delacroix, Fr. Dosse, P. Garcia i N. Offenstadt (ur.), *Historiographie, Concepts et débats II*, Pariz, 2010., Gallimard, „Folio Histoire“, str. 830-838; za „Âge“, vidi A. Luneau, *L'Histoire du salut chez les Pères de l'Eglise, la doctrine des âges du monde*, Pariz, 1964.; Beauchesne, „Epoque“ je pojam koji je uveo Krysztof Pomian u knjizi *L'Ordre du temps*, Pariz, 1984., Gallimard, pogl. III. „Epoques“, str. 101-163.

dijeljenje nije neutralno. Želja nam je istaknuti više ili manje općepoznate, više ili manje općepriznate razloge zbog kojih su ljudi podijelili vrijeme na periode, koji često nisu sukladni definicijama smisla i vrijednosti koje im se pripisuju.

Dijeljenje vremena na razdoblja povijesti nužno je promatra li se općenito kao proučavanje razvoja društava ili posebnih vrsta znanja i podučavanja, ili pak kao puki protok vremena. Ali to dijeljenje nije tek kronološka činjenica, ono izražava i ideju prelaska, zaokreta, ako ne i omalovažavanje društva i vrijednosti prethodnog razdoblja. Razdoblja stoga imaju osobito značenje: u samome svom slijedu, u vremenskom kontinuitetu ili, naprotiv, u prekidima koje taj slijed izaziva i koji su ključan predmet promišljanja povjesničara.

U tekstu ću propitati povijesne odnose između onoga što obično nazivamo „srednjim vijekom“ i „renesansom“. A budući da je riječ o pojmovima koji su i sami sročeni tijekom povijesti, posebno ću pozornost obratiti razdoblju u kojemu su nastali i smislu koji otad promiču.

Često se „periode“ i „stoljeća“ nastoji poistovjetiti. Potonji termin rabio se u značenju „razdoblja od stotinu godina“, u teorijskom smislu počinjao bi jednom godinom, završavao sa „00“, a javio se tek u 16. stoljeću. Prije je latinska riječ *saeculum* označivala svakodnevni svijet („živjeti u stoljeću“) ili veoma kratko i nedovoljno ograničeno razdoblje koje je nosilo ime nekog velikana koji mu je osvjetlao obraz: primjerice, „stoljeće Perikla“, „stoljeće Cezara“ itd. Pojam stoljeća ima svoje nedostatke. Godina koja završava sa „00“ rijetko je godina prekida u životu društva. Stoga se podrazumijevalo, ili čak tvrdilo, da je neko stoljeće počelo prije ili poslije prijelomne godine i trajalo dulje od stotinu godina, ili, obratno, da se završilo prije; tako za povjesničare 18. stoljeće počinje 1715., a 20. stoljeće 1914.

Usprikos tim nedostacima, stoljeće je postalo kronološkom alatkom prijeko potrebnom ne samo za povjesničare nego i za sve one, veoma brojne, koji se pozivaju na prošlost.

Ali razdoblje i stoljeće ne odgovaraju istoj potrebi. Iako se gdjekad preklapaju, na djelu je jedino prikladnost. Na primjer, jednom kad je riječ „renesansa“ – uvedena u 19. stoljeću – postala obilježjem jednog razdoblja, nastojala se poistovjetiti s jednim ili s nekoliko stoljeća. Međutim, kada je renesansa počela? U 15. ili u 16. stoljeću? Najčešće ćemo upozoriti na teškoću određivanja ili opravdavanja početka nekog razdoblja. I vidjet ćemo u nastavku da način na koji se ona razrješava nije bezazlen.

Ako periodizacija nudi pomoć u ovladavanju vremenom, ili radije njegovim korištenjem, ona gdjekad postavlja problem vrednovanja prošlosti. Podijeliti povijest na razdoblja složen je čin, opterećen u isti mah subjektivnošću i naporom da se dobi rezultat prihvatljiv većini. Mišljenja sam da je to uzbudljiv predmet povijesti.

Na kraju svog uvoda želio bih istaknuti, kao što je to posebice učinio Bernard Guenée², kako je trebalo vremena da ono što nazivamo „poviješću društvenih znanosti“ postane predmetom neke spoznaje, ako ne „znanstvene“ a ono barem racionalne. Ta se spoznaja međutim za ukupnost čovječanstva doista konstituirala tek u 18. stoljeću, kada je ušla na sveučilišta i u škole. Obrazovanje predstavlja zapravo kamen kušnje povijesti kao znanosti. Na tu je činjenicu važno podsjetiti da bismo razumjeli povijest periodizacije.

---

² B. Guenée, članak „Histoire“, u J. Le Goff i J.-C. Schmitt, *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval*, Pariz, 1999., Fayard, str. 483-496.

Stare periodizacije

Mnogo prije nego što je stekao državljanstvo u historiografiji i povijesnom istraživanju, pojam perioda već se rabio pri promišljanju prošlosti. Ta je podjela vremena bila nadasve djelo vjernika, koji su je primjenjivali u skladu s religijskim kriterijima ili s osobama iz svetih knjiga. Ali kako je moj cilj bio pokazati što je periodizacija podarila znanju, društvenoj i duhovnoj praksi Zapada, zadovoljit ću se time da podsjetim na periodizacije prihvaćene u Europi – ostale civilizacije, primjerice ona Maja, rabile su drukčije sustave.

Izvanredno djelo skupine autora, nedavno objavljeno pod uredničkom palicom Patricka Boucheron¹, nadahnuto valom globalizacije, uspoređuje situaciju u različitim zemljama svijeta u 15. stoljeću, ne obuhvaćajući ga ipak jednom periodizacijom povijesti. Među brojnim današnjim pokušajima revizije povijesne periodizacije koju je dugoročno uveo i nametnuo Zapad u želji da ustanovi jednu jedinstvenu periodizaciju za ukupnost svijeta, ili različite periodizacije, istaknut ćemo zaključne primjedbe i nadasve sinkronijsku tablicu glavnih civilizacija od 1000. godine prije Krista do naših dana, predočene u zaključku djela Philippea Norela *L'Histoire économique globale* (Svjetska gospodarska povijest)².

---

1 P. Boucheron (ur.), *Histoire du monde au XVe siècle*, Pariz, 2009., Fayard.

2 P. Norel, *L'Histoire économique globale*, Pariz, 2009., str. 243-246.

Judeo-kršćanska predaja uglavnom nudi dva modela periodizacije i svaka rabi simboličke brojeve: broj 4, prema broju godišnjih doba, broj 6, prema šest životnih dobi. Uočili smo ne samo paralelizam, nego i uzajamni utjecaj pojedinačne kronologije životnih dobi i univerzalne kronologije svjetskih dobâ³.

Prvi model periodizacije predložio je Danijel u Starom zavjetu. U jednoj viziji prorok ugleda četiri životinje koje utjelovljuju četiri slijedna kraljevstva čija bi ukupnost predstavljala cjelovito vrijeme svijeta od nastanka do svršetka. Životinje, kraljevi tih kraljevstava, proždiru se jedna za drugom. Četvrti kralj smišlja kako promijeniti vrijeme, ali na taj način bogohuli protiv Svevišnjega i stavlja na kušnju njegove naume. Tada se iz oblaka na nebu pomalja Sin čovječji kojemu Pradavni povjerava vlast, čast i kraljevstvo, a služe mu svi narodi, plemena i jezici. Njegova vječna vlast neće ni proći niti će propasti.⁴

Kao što je naznačio Krzysztof Pomian, kroničari i teolozi ponovno su, posebno nakon 12. stoljeća, preuzeli Danijelovu periodizaciju⁵. Uveli su ideju o *translatio imperii* temeljem koje bi Rimsko Njemačko Carstvo bilo sljednikom posljednjega Danijelova Svetog Carstva. U 16. stoljeću Melanchthon (1497. – 1560.) dijeli povijest svijeta na četiri monarhije. A susrećemo i još jednu periodizaciju na tragu Danijelove, u djelu Jeana Sleidana (1506.? – 1556.) *Trois livres des quatre empires souverains, à savoir de Babylone, de Perse, de Grèce et de Rome* (Tri knjige o četirima suverenim carstvima, babilonskom, perzijskom, grčkom i rimskom).

Drugi judeo-kršćanski model periodizacije, nastao istodobno kad i Danijelov, potječe od svetog Augustina, velikog vrela

---

3 A. Paravicini Bagliani, „Âges de la vie“, u J. Le Goff i J.-Cl. Schmitt, *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval*, op. cit., str. 7-19.

4 Dn, VII, 13-28.

5 Vidi, K. Pomian, *L'Ordre du temps*, op. cit., str. 107.

srednjovjekovne kršćanske misli. U IX. knjizi *Države Božje* (413. – 427.) Augustin razlikuje šest razdoblja: prvo je ono od Adama do Noe, drugo od Noe do Abrahama, treće od Abrahama do Davida, četvrto od Davida do babilonskog sužanjstva, peto od babilonskog sužanjstva do Kristova rođenja, a šesto bi trebalo trajati do svršetka svijeta.

Poput Augustina i Danijel se za svoju podjelu vremena nadahnjuje prirodnim ciklusima. Četiri Danijelova kraljevstva odgovaraju četirima godišnjim dobima, a šest Augustinovih razdoblja, s jedne strane, odnose se na šest dana Stvaranja, a s druge na šest životnih dobi: rano djetinjstvo (*infantia*), djetinjstvo (*pueritia*), adolescenciju (*adolescentia*), mladenaštvo (*juventus*), zrelost (*gravitas*), starost (*senectus*). Ali obojica svojoj periodizaciji pridaju simboličko značenje. U poimanju vremena u dalekoj prošlosti, periodi ne mogu biti neutralni nizovi. Oni izražavaju različit osjećaj vremena i onoga što bismo, u dugoj višestoljetnoj razradi, nazvali „poviješću“⁶.

Danijel, koji babilonskome kralju Nabukodonozoru izlaže niz od četiri perioda, naznačuje da će svako kraljevstvo označiti nazadovanje u odnosu na prethodno, sve do kraljevstva koje je stvorio Bog poslavši na Zemlju „Sina čovječjega“⁷ (u kojemu su crkveni oci željeli prepoznati Isusa) koji će u vječnost povesti svijet i čovječanstvo. Ta periodizacija, dakle, kombinira ideju nazadovanja uslijed prvotnoga grijeha i vjeru u budućnost vječnosti koja će, Danijel to ne kaže ali podrazumijeva, donijeti sreću izabranima i nesreću prokletima.

6 Podsjetio bih da su uz tvorce ili korisnike perioda, s jedne strane, i kalendara, s druge, postojali i korisnici podjele vremena koje se nazivalo kronografima i koje je izvrsno definirao i predstavio historiograf François Hartog. Vidi „Ordre des temps: chronographie, chronologie, histoire“, u *Recherches de Sciences Sociales, 1910–2010. Théologie et vérité au défi de l'histoire*, Leuven-Pariz, 2010., str. 279 i d.

7 „Fils d'homme“, Dn, VII, 13.

Augustin pak više naglašava postupno slabljenje, nalik na ljudski život koji se završava u starosti. Njegova će periodizacija pridonijeti snaženju kronologijskog pesimizma koji je često vladao u samostanima kasnoga srednjeg vijeka. Nadovezujući se na postupni prestanak podučavanja latinskog i grčkog jezika te književnosti, prevladat će osjećaj slabljenja i izraz *mundus senescit*, „svijet stari“, postat će uobičajen u prvim stoljećima srednjovjekovlja. Ta teorija o starenju svijeta priječila je razvoj ideje o napretku sve do 18. stoljeća.

Pa ipak, Augustinov tekst daje naslutiti moguće poboljšanje u nadolazećem vremenu. U šestome dobu, između Isusove inkarnacije i Posljednjeg suda – koji pretpostavlja iskupljenje u odnosu na poništenje prošlosti i nadu u budućnost – Čovjek, koji se brzo iskvario i kvari vrijeme ljudi prvotnim grijehom, ipak ostaje stvorenim na „sliku Božju“. Tako će srednji vijek uvijek pronaći u sebi darove obnove svijeta i čovječanstva koje će se poslije nazvati renesansama.

U našem propitivanju napora čovječanstva da ovlada vremenom valja naglasiti jedan događaj od snažnoga utjecaja: prijedlog koji je u 6. stoljeću kršćanske ere iznio Dionizije Mali, pisac iz pokrajine Male Skitije koji je živio u Rimu, da se temeljni rez povuče prije i poslije utjelovljenja Isusa Krista. Naravno, prema proračunima koje su poslije izradili stručnjaci u proučavanju Novog zavjeta, Dionizije Mali se vjerojatno zabunio jer Isus je bez svake sumnje rođen četiri ili pet godina prije datuma koji je predložio. Ovdje nam to i nije važno. Ključnom ostaje činjenica da će se nadalje na Zapadu, i na međunarodnoj razini koju je priznao UN, vrijeme svijeta dijeliti ponajprije prema vremenu „prije“ odnosno „poslije Isusa Krista“.

Na početku 21. stoljeća u tijeku su istraživanja na različitim dijelovima planeta koja će, koristeći ono što se naziva „globalizacijom“, globalizirati vrijeme tako da će se u mnogim

ustanovama i razmjenama između različitih kultura i religija zapadna periodizacija nametnuti ostalim civilizacijama. Takvo stanje i legitimni naponi u središtu su neizvjesnosti koja opterećuje periodizaciju povijesti, što je ipak bitan posao za čovječanstvo.

Među velikim duhovima koji su u srednjem vijeku ponovno uveli augustinovsku teoriju o šest doba, valja istaknuti ljude utjecajne poput Izidora Seviljskoga (oko 570. – 636.) i njegove *Kronike* – inače poznatog autora *Etimologija*. I Anglosas Beda Časni (673. – 735.), veliki teolog vremena, upravo svoje djelo *De temporum ratione* (O računanju vremena) završava svjetskom kronikom do 725. Franjevac Vincent de Beauvais (oko 1260.), koji djeluje u Royaumontu, posvetio je Luju IX. (Svetome Luju) trotomnu enciklopediju u čijem se trećem svesku *Speculum historiale* (Povijesno zrcalo) služi augustinovskom periodizacijom.

Srednji je vijek u slijedu vjerskih periodizacija poznavao i druga poimanja vremena. Spomenut ću tek zacijelo najvažniju ima li se na umu utjecaj djela i njegova autora: onu koju je u *Zlatnoj legendi* izložio đenovljanski dominikanac Jakov de Voragine (druga polovina 13. st.). U jednom prijašnjem djelu pokušao sam pokazati da *Zlatna legenda* nije bila, kao što se dugo tvrdilo, hagiografsko djelo⁸. Riječ je o opisu i objašnjenju slijednih razdoblja koja je stvorio Bog i podario Čovjeku čije je središnje mjesto Kristovo rođenje.

Prema Jakovu Voraginskom, to vrijeme određuju dva načela: „sanktoralno“ i „temporalno“. Ako se „sanktoralno“ odnosi na život sto pedeset trojice svetaca – to je broj riba u čudotvornom ribolovu u Novom zavjetu – temporalno je ustanovila liturgija kao i to što ona odražava – razvoj odnosa između Boga i Čovjeka. Vrijeme čovječanstva je za Jakova Voraginskog vrijeme koje je Bog darovao Adamu i Evi, a oni su ga uprljali prvim

8 J. Le Goff, *A la recherche du temps sacré. Jacques de Voragine et la Légende dorée*, Pariz, 2011., Perrin.

griehom. To je vrijeme dijelom otkupljeno utjelovljenjem i smrću Isusa koji je stvorio čovjeka i nakon svoje smrti vodi čovječanstvo prema svršetku svijeta i Posljednjem sudu.

Iz tog dijeljenja vremena proizlazi podjela na četiri razdoblja. Prvo, vrijeme „lutanja“, seže od Adama do Mojsija. Sljedeće je vrijeme ono od Mojsija do Kristova rođenja, vrijeme „obnove“ i „podsjećanja“. Kristovim utjelovljenjem počinje treći period, kratak ali ključan, onaj „pomirenja“ između Uskrsa i Tijelova. Napokon, „sadašnji period“ je onaj „putovanja“, vrijeme Čovjekova hodočašća na Zemlji koje će ga, ovisno o njegovu postupanju i pobožnosti, dovesti do Posljednjeg suda, a potom u raj ili u pakao.

Najzačudnija razdioba svjetske povijesti na četiri perioda zacijelo je ona koju predlaže Voltaire. Evo što on 1751. piše u djelu *Le Siècle de Louis XIV* (Stoljeće Luja XIV.):

Sva su vremena imala svoje junake i političare; svi su narodi prošli kroz revolucije; sve su povijesti gotovo jednake za onoga tko se želi sjećati jedino činjenica. Ali tko god misli, i, što je još rjeđe, tko god ima ukusa, računa jedino na četiri stoljeća u povijesti svijeta. Ta su četiri sretna doba ona u kojima su umjetnosti bile usavršene i koja su, promičući u tom razdoblju veličinu ljudskoga duha, primjer za potomstvo.⁹

Voltaire se tako ne služi pojmom „stoljeća“ u značenju relativno novom u njegovo doba jer se pojam pojavio potkraj 16. stoljeća, a raširio tek u 17., naime kao „razdoblje od sto godina“, nego kao vremenom u kojemu je došlo do svojevrsnog procvata. Prvo od tih četiriju stoljeća prema Voltaireu je ono

⁹ Taj je tekst već privukao pozornost Krzysztofa Pomiana, *L'Ordre du temps*, op. cit., str. 123-125.

antičke Grčke, doba Filipa, Aleksandra, Perikla, Demostena, Aristotela, Platona itd. Drugo je ono Cezara i Augusta, koje su opisali veliki rimski pisci svoga vremena. Treće je ono „koje je slijedilo nakon što je Mehmed II. zauzeo Konstantinopol“ i koje se uglavnom očitovalo u Italiji. Četvrto je stoljeće Luja XIV., a Voltaire smatra da se „možda upravo ono od četiriju (stoljeća) najviše približilo savršenstvu“: najveći je napredak tada ostvaren na polju razuma, filozofije, umjetnosti, duhovnosti, običaja i vladanja.

Iako ta periodizacija ističe četiri značajna razdoblja, ona je, s našeg stajališta, ipak pogrešna jer je druga razdoblja ostavila u sjeni. A u toj se sjeni nalazi srednji vijek. Voltaire ga, znači, također doživljava kao mračno doba – ali ga ipak ne suprotstavlja renesansi ili modernom dobu (novovjekovlju). Unatoč tome taj je pristup zanimljiv za naše istraživanje jer prepoznaje važnost druge polovine 15. stoljeća u Italiji.

Periodizacije nastale u isto vrijeme kad i četiri Danijelova kraljevstva i šest doba svetog Augustina mahom su se općenito održale do 18. stoljeća. Ali u srednjem je vijeku došlo i do novog promišljanja vremena koje se uvriježilo u 14. stoljeću.

